

Postimehes 1916 avaldatud pastor August Nigol'i (1877–1918) ülevaade suvisest reisist Arhangelskisse, Vologda ja Kaukaasia eesti asundustesse. Samal teemal ilmus Päevalehes oktoobris ja novembris järjeloona Nigoli pikem kirjutis „Meie asunikkudest”, kus on enam-vähem sama teave pisut pikemalt ja lisaks ka pikem ülevaade tema eelmise reisi kohta. Teekonna kirjeldus, juhtumised reisel. Tuapse pommitamine. Ernst Uibo surm. Tuapse eestlane Kõverik. Laulatus rongis. Arhangelsk: linn ja eesti kogukond. Pastor M.J. Eisen. Vologda kubermangu eesti asundused Nikolski maakonnas. Starovetšerskaja, Oparino, Almež?, Moloma, Palometsa, Permassi. Nikolsk. Jaak Naaber. Vologda asunike ajalugu. Vologda olud. Kostroma ja Jaroslavi kubermangu eestlased: Ljubimi kreis, Daniloovo kreis: Kreppenbach. Uglitši kreis: Bolšoje Selo. Romano-Borissogleb. Kinešma kreis: Prudovka. Antropovi jaam. Jaroslav. Rõbinsk. Kamenka asundus. Kooliõpetaja Normann. Kaukaasia eesti asundused: Eesti-Haginsk, Allmäe, Livoonia, Eesti-Maruhha, Soriküla (Hussõ-Kardonik), Punase Lageda (Estosadok), Salme, Sulevi, Alam-Linda, Ülem-Linda, Estonia, Uus-Estonia. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Postimees (nr. 202), 5. september 1916, lk. 1–2

Arhangelskist Karssi.

A. Nigol

Asunduste reisi sihist ja kordaminekust.

Minewa aasta eeskujul tarwitasin ka sel aastal waba aega suwekuudel, et Eesti asundusi waatamas käia. Reisimine ei paku praegu sõja ajal küll mitte igal pool lõbu, iseäranis raudteel, kus rongid enamasti alati nii täis, et inimesed sääil isegi waguni katusel sõidawad, et aga kuidagi edasi jõuda. Praegu on mõne rongi pääle mineku korral, iseäranis Kaukasias, palju julgust tarwis. Kes aga hää terwisega ja wäheste nõudmistega ja kellel huwitust laialipillatud asunikkude käekäigu wastu, see ei pane reisiwaewa paljuks.

Suwise reisi pääle kulus sel aastal 9 nädalat. Selle aja sees olin 22 asunduses, pidasin 25 armulaua-jumalateenistust, 15 jumalateenistust surnuaial ja muid jumalateenistusi ehk kõnesid 20, siis leerilaste katsumisi kooli- ja alakooliealiste laste katsumisi 10, kõiki kokku 82. Teekonna pikkus oli 13.200 wersta. Sellest tuli minna: raudteega 11.665 wersta, hobustega 885, automobiliga Mustamere kallast mööda 265, ratsa (mägedes) 25, jalgrattaga 90, jala 55 ja aurulaewaga 216 wersta. Teekond läks: raudteega Antropowo jaama (Wologda ja Wjatka wahel), sääilt raudteega Oparinasse (Wjatka ja Kotlase wahel), sääilt hobustega Moloma, Palometsa ja Nikolski kaudu (Oparinast umbes 300 wersta) Permassi asundusesse, hobustega Sharja jaama, raudteega Wologda ja Moskwa kaudu Põhja-Kaukasias asundustesse, raudteega Armawiri kaudu Tuapse linna, automobiliga Sotshi, hobustega Adleri, jalgrattaga Punaselagedale ja Salme külasse, ratsa Sulewisse, hobustega Gagrõi, automobiliga Suhumi (Uue-Athoni kloostri peatades), wankriga, osalt ratsa Suhumi asunduses-

se, hobustega Nowo-Senaki jaama (Poti ja Kutaisi wahel), raudteega Tiflisi ja Karssi, jala Uue-Estonia asundusesse, raudteega Tiflisi, siis Baku, Rostowi, Koslowi ja Moskwa kaudu Rõbinski, laewaga Gongora sadamani, Sheksna ääres, jala ja hobustega Kamenka asundusesse, laewaga Tsherepowetsi, raudteega Wologdasse ja Arhangelski ning säält raudteega Wologda ja Petrogradi kaudu Helsingi.

Äpardused reisil.

Et niisuguse pika reisi pääl häd ja halba, röömsat ja kurba tuleb läbi elada, on iseenesest mõista. Sel aastal ei olnud politsei ega sõjawäe poolt kahtlustamist salakuulamise, nagu minewal aastal. Aga paar tõsist silmapilku tuli siiski läbi elada; Tuapse linna pommitamine ja rongide kokkupõrkanune. Rong oli parajasti Tuapse raudteejaama jõudmas, kui „Goeben” (endine Saksa, praegu Türgi ristleja) Tuapse pääle hakkas tuld andma. Muidugi sünnitas see reisijale seas ärewust, arwati, et ta raudteejaama hakkab „ristima.”

Wedurijuht jättis rongi kohe seisma ja ajas ta tagurpidi ruttu kõrgete mägede taha warjule. Kuus pommi lõhkes rongi lähedal, üks 15 sülla kauguses. Pärast kuulsime, et need pommid ei olnud mitte rongi, waid traadita telegrafi jaama jaoks määratud, raudtee lähedal. Need pommid ei teinud kahju. Sadamas laskis „Goeben” paar wäikest laewa põhja ja mõne tagawaraaida põlema. Era-inimestest said kolm surma ja mitu haawata, majad ei saanud wiga. Umbes 40-minutilise pommitamise järele sõitis kutsumata wõõras jällegi ära. Surmasaanute hulgas oli ka eestlane Ernst Uibo, umbes 38 aastat wana, Tartumaalt. Panin tema põrmu mulda, kuna Tuapse eestlased teda wiimsele teele olid saatmas. Tuapse Eesti seltskonnas on hr. Kõwerik (Dreiali suwemaja Tuapse juures) suurt tänu ära teeninud, kes oma nime „Eesti konsul”, nagu teda kutsumakse, mitte ilma waewata ei ole saanud.

Karsist Tiflisi tagasi sõites jooksis meie rong teisel teel seiswale kaubarongile otsa. Asi oleks wõinud wäga kurwalt lõppeda ja wagunid kõrgelt kuristiku äärest alla jõkke lennata. Kuid rongijuht mõistis wiimasel silmapilgul rongi peatada. Ainult wedurid said wähe wiga, kuna üks wagun rööbastest wälja läks. Reisijad pääsesid ainult ehmatusega. Wedurijuht lubati aupalga saamiseks ette panna, mida ta oma osawuse ja julguse läbi täiesti ära teenis. Ka oli Karssi minnes wähe äpardust. Talwel on uus määrus wälja antud, et ilma kindluse ülema lubata keegi wõõras ei tohi Karssi minna. Ma ei teadnud selleks luba muretseda, minewal aastal seda ei nõutud. Teiste nõu pääle katsusin ilma lubata õnne, kuid mind jäeti rongist maha. Pidin Aleksandropoli tagasi minema ja säält öö ja päew ootama, kuni ma õnneks luba sain. Kõik oli jällegi korras ja ma wõisin Uue-Estonia asundust takistamata waatama minna.

Laulatus rongis.

Mõndagi uut ja huwitust äratawat tuli pika reisi pääl kuulda ja näha, oma poolt seda ka teistelegi pakkuda. Iseäraliseks wahejuhtumiseks wõiks nimetada laulatust rongi pääl. Antropowosse ei olnud pruutpaar telegrammi hil-

jaksjäämise pärast oodatud ajaks ilmunud. Et tagasi tulles terwet päewa nende pärast mitte kaotada, praegusel ajal, kus rongi pääle minek mitmel pool osawust, kannatust ja julgust nõuab, tegin ettepaneku: pruuupaar wõtku Antropowo jaamast pilet järgmisesse jaama ja lasku end rongis sõidu ajal laulatada. Nõnda ka sündis. Mul oli teenijate jaoskonnas (служебное отделение) laulatuse jaoks ruum walmistatud ja laulatust wõis takistamata ette wõtta. Kutsutud külaliste asemel olid tunnistajateks üks sandarm, kaks konduktorit, 2 ohwitseri ja 2 prouat — wiimased neli tulid uudishimu pärast.

Muidugi ei wõi sel korral kõiki kirikuseaduses äramääratud eeskirju täita, nagu 3 korda järgimööda kuulutamist ja muud. See on täiesti wõimata. Pole siin tihti ei jumalateenistust ega selle pidajat hulgal ajal. Et õpetaja tihti mõnel pool ainult 2—3 aasta tagant käib, ei ole kirikutähtegi wõimalik kodumaalt muretseda. Mitmel pool astutakse õpetaja puudusel ilma laulatamata abielusse: Noored inimesed. lähewad wallawalitsusesse, teewad sääl omawahel lepingu; sellest antakse sugulastele ja naabritele teada, peetakse pulmad ära ja astutakse kodanlisel wiisil abielusse, aga selle tingimisega, et esimesel wõimalusel waimulik nad seaduslikult ära laulatab. Nii tuli ka minulgi 2 niisugust paari laulatada ja ühtlasi nende lapsed ristida.

Arhangelski Eesti asunikud ja Arhangelski linn.

Raske on Wenemaal mõnda linna ehk tähtsamat kohta leida, kus eestlasi ei ela. Neid on Samaras ja Saratowis, Krimmis ja Kaukasia, Siberis ja Poolamaal, isegi kõige põhjapoolsemal rajal, Murmani rannas, kus päike suwel hulk aega looja ei lähe ja talwel ei tõuse. Olewat warem ainult mõned üksikud eestlased elanud. Praegu on neid sääl vähemalt 300; nii palju oli kewadel Nelipühi ajal neid Saksa kirikusse kogunud, kus õpetaja M. J. Eisen, kes oma wanaduse pääle waatamata pika ja wäsitawa reisi ette oli wõtnud, Eesti keeli jumalateenistust pidas. See oli ülepea esimene sarnane juhtumine Arhangelskis. Ka minu ajal oli jumalateenistusel Saksa kirikus umbes 250 eestlast. Mõlemal korral ülendas jumalateenistust laulukoor hra Kukelmanni juhatusel. Suurem jagu eestlasi on muidugi laewamehed, kes ajutiselt Arhangelskis elawad, on ka ametnikka, teenijaid ja paar kaupmeest. Et Arhangelsk suur kaubasadam on ja selleks jääb, on arwata, et sääl eestlaste arw tõuseb, kes nüüd juba nõuks on wõtnud hariduseseltsi ja Eesti kodu asutada, mis mõtet südamest tuleb terwitada.

Omajagu huwitust pakub Arhangelski linn. Sääl ei näe küll mitte 4—5, waid 1—2 kordseid majasid, ka mitte kiwist, waid puust jalgteesid. Kuid sirged uulitsad, elektriwalgus, elektriraudtee ja wõrdlemisi parem puhtus kui sise-Wenemaa linnades annab temale kaunis Europa linna kuju. Sadamas on sadjad laewad ja uulitsal näed rohkesti prantslasi, inglasi, neegrid, ka hiinlasi, korealasi ja jaapanlasi.

Elu näib siin weel kallim olewat kui mujal. Isegi wäikesest wihast nõuti saunas 15 kopikat, nii et tahtmata pidid küsima, kas see ka wäljamaa kaup ei ole, Inglisemaalt wõi kaugemalt toodud.

Wologda Eesti asundused.

Wologda kubermangus elab praegu umbes 7000 eestlast, neist linnas eneses ja selle lähedal maal külades umbkaudse arwamise järel 1000. Waimulikka talitusi toimetab Jaroslawi õpetaja Königsfeld, kes 4—5 korda aastas Wologdas käib. Ühtegi seltsi ega korraldatud läbikäimist pääle kiriku siin weel ei ole. Ärksamatel on mõte hariduseseltsi asutada. Tungiwalt on soowitaw, et see mõte warsti teoks saaks, nõnda et Wologda eestlased teistest mitte maha ei jääks. Suurem hulk eestlasi, umbes 6000 hinge, elab Nikolski maakonnas. Need on kõige nooremad, ühtlasi kõige kehwmad Eesti asundused, waewalt 8 aastat wanad. Nikolski maakonnas on 6 suurt Eesti asundust, 5 Oparino ümbruses, Wjatka ja Kotlase wahel, ja üks Nikolski linna lähedal. Oparino ümbruses on asundused: Starowetscherskaja, Oparino ja Almesh, raudtee ääres, sellesama nimeliste raudteejaamade ümbruses, 25 wersta üks teisest kaugel, siis Moloma 30 wersta Oparinost lääne pool, ja Polometsa, 35 wersta jälle Molomast lääne pool. Iga asunduse pääle tuleb 150—200 peret. Et nii suur hulk eestlasi ühes kohas elab, kaugelt üle 5000 hinge, see on rõõmustaw nähtus ja selle tõttu on tulewikus sääl ka wõimalik midagi ühel jõul ette wõtta. Petrogradi kubermangu kõrwal on see ainukene koht kogu Wenemaal, kus nii palju eestlasi üksteise lähedal elawad. Nendest koguni lahus ja kaugel on Permassi Eesti asundus, 35 wersta Nikolski linnast Sharja (Шарья) raudteejaama poole, kus 35 perekonda eestlasi elab. Kuna wiide eel-pool nimetatud asundusesse kergesti pääseb, on Polometsast Permassi saamine õige raske ja wäga kulukas. Kõige õigem tee on 180 wersta pikk ja sellest tuleks ligi 50 wersta ratsa ehk jala läbi põlise metsa minna, mõnest jõest läbi, kus silda ei ole. Korralikku maanteed mööda on aga 265 wersta, Nikolski linna kaudu, ehk pead Polometsast 65 wersta hobustega Oparino raudteejaama sõitma, säält Wjatka kaudu raudteega Sharja, 413 wersta, ja Sharjast hobustega 115 wersta, enne kui Permassi jõuad. Nii ehk teisiti on tee waewaline, pikk ja kulukas. Sellepärast ei ole ka 3 aasta jooksul keegi õpetaja Permassis käinud. Et keegi mind ratsa läbi metsa wiia ei tahtnud, sõitsin maanteed mööda Nikolski kaudu.

Sõidu eest wankriga nõutakse 15—20 kop. wersta päält ja täna õnne, kui sa ülepää hobuseid saad. Ühes Wene külas tuli pühalikult ja Jumala nimel tõendada, et ma mitte sakslane ei ole — muidu oleksin pidanud kompsud kätte wõtma ja jala minema. Suur maantee Nikolski linnani on nagu meie kodumaal kõwa ja tasane. Muidu on põhjamaail teed wõimata olekus, enamasti on tee pääle puud üksteise kõrwale pandud, sõidad nagu silda mööda. Et puud aja jooksul ära mädanewad ja uute asemele panemisega ei rutata, pead pääle hariliku pörutamise tihti ühest august wälja ja teise sisse käima.

Wenelased, maa päriselanikud on õige sõbralikud, hääsüdamlised ja ausameelsed. Wargust ja rõõwimist ei ole sugugi teel karta. Haridusepõld on aga weel täiesti söödis. Tööd on iga sammu pääl palju, liig palju.

Rahwas lepib ka palju wähemaga kui meie inimesed. Tema pää- ja kallim warandus on teemasin — самоваръ. Oksjoni, tulekahju ja muu äparduse korral püütakse kõigepäält ikka teemasin ära päästa. Ja kui neile naljatades tähendad, et muidu kaunis jõukas oled, teemasinat aga ei ole, siis ei taha hää-

südamline wenelane seda uskuda ja hüüab: да это быть не может, что вы, батюшки, говорите!

Postimees (nr. 203), 6. september 1916, lk. 1-2

II.

Nikolski linn.

Kuue tuhande eestlase, pääasjalikult Permassi eestlaste päälinnaks on Nikolsk Oparin eestlastele küll ainult nimepidi, kui neil ametlikku talitust on. Muidu käivad nad aga Wjatkas, kuhu raudteega hõlbus pääseda. Sääl on Permassi eestlastele hääks nõumeheks ja toeks *Jaak Naaber*, kredit-ühisuse asjaajaja.

Nikolsk on, nagu kaugelt suurem hulk Põhja- ja Siberi-Wenemaa maakonnalinnasid, väike linn, ühekordsete majadega ja laudadest tehtud jalgteedega. Wälimist ilu ja toredust otsid siin asjata. Uulitsad on prügitamata ja nende korraspidamine on taewataadi hooleks jäetud. Ka elawad inimesed ja loomad siin suuremas sõpruses kui mujal. Pääuulitsal näed sule- ja sarwekandjaid wabalt liikumas; ja emis tunneb end oma lasterikka perega kaunis kodus olewat.

Wologda asunikkude tuleku koht ja aeg. Suurem hulk Wologda eestlasi on Wõrumaalt pärit. Wõru murde käes on siin ülekaal; jumalateenistusel laulmise ajal tahab ta Tallinna keelest tugewam olla. Teisel kohal on Pärnumaalt tulejad ja selle järele Eestimaalt wäljarändajad. Asundused on waewalt 8 aastat wanad. Aastal 1908 jagati keisri kabineti maasid siin maata inimestele suuremal mõõdul wälja ja seda õigust tarwitasid siis ka ligi 7000 kehweamat eestlast, enamasti endised mõisa moonakad. Jõukamaid olewat siia ainult mõni üksik perekond tulnud.

Maa saamise tingimised. Igale perekonnale anti harilikult 20 dessatini maad, oli aga perekonnas meeste hingi rohkem kui üks, siis sai ta iga meestehinge kohta weel 5 dessatini juure. Ostuhind oli 8 rubla dessatin, mida alles 5 aasta pärast tuli tasuma hakata ja 44 aasta jooksul ära tasuda, nimelt 30 kop. dessatini päält aastas. Igale perekonnale anti weel 165 rubla abiraha laenuks ja asunikkude pääle kokku 1500 rubla kooli- ja palwemaja ehitamiseks. See laen on aga kuulu järele enamasti kõikidele kingitud. Nagu sellest näha, olid siin ostutingimised kergemad ja paremad kui kusagil mujal.

Maapind ja põhi. Maapind on enamasti tasane, paiguti ka mägine ja kaunis ilus. Jõgede kaldad tuletawad paiguti Liiwimaa Helwetsiat meelde. Maapõhi on enamasti sawikas ja kaunis wiljakandja. Ka liiwakat pinda tuleb ette. Terwe maa oli ja on suuremalt osalt praegugi weel metsa all. Siin näeb silm rohkesti kõige ilusamat leht- ja okaspuu metsa, aga enamasti nii palju, et koguni wõimata on läbi pääseda. Ei teata kindlasti ütelda, kas siin warem, paar jõeäärast kohta wäljaarwatud, ülepää inimesi on elanud. Isegi hunt ei taha siin

elada, mets on liig paks ja läbipääsemata. Talwel on mets kohedat lund paari sülla paksuselt täis. Karusid leidub siin ja sääl küllalt. Sel suwel olewat teine mitmel pool wõõrsil käinud ja mitu lehmagi ära murdnud. Pidi wist küll emakarü poegadega olema, see on õige tige. Muidu ei puutu karu naljalt loomi ega inimesi. Maapind on „kihwtine”; paljajalu ei tohi siin käia, jalad paistetawad üles. See tulla sellest, kõnelewad asunikud, et siin madusid ei ole, kes maa seest kihwti wälja imewad.

Kliima ja wiljad. Meie kodumaa omast läheb Wologda kubermangu kliima küll mitmes tükis lahku. Suwi on lühem ja tali pikem kui meil. Mihklipäewal on lumi juba maas ja tali käes. Tali on karedam ja lund rohkem. Kus palju sood ja raba, sääl teewad öökülmad rohkesti kahju, kõrgematel kohtadel aga mitte. Nii kannatawad näituseks Oparino elanikud tihti warajase öökülma pärast, kuna Moloma elanikud, 30 wersta Oparinost lääne pool, seda häda ei tunne. Sellest wõib järeldada, kui sood kaanalite läbi kuiwaks lasta, siis ei ole öökülma nõnda enam karta.

Siin kaswawad just needsamad wiljad, mis kodumaalgi. Wiljasaak on kaunis rahuloldaw, tihti palju parem kui meil. Muidugi ei ole siin wiljast mõteldagi weel raha saada, hää on kui omast põllust enesele ja loomadele jatkub, nõnda et osta ei tarwitse. Niisuguse õnne osalised on waewalt pooled. Tuleb ikka weel wälist teenistust otsida, raudteel ja metsas. Kes raudtee lähedal, teeniwad metsast hääd raha, mõned on juba mitu tuhat rubla selle lühikese ajaga kokku pannud. Raudteest kaugemal aga ei ole metsaga muud pääle hakata, kui teda ära põletada.

Waimline järg. Hariduse poolest on need asundused koguni kehwal järjel. Terwel 7000 asunikul ei ole ühtegi kooli, mida nad omaks wõiks nimetada ja kus Eesti keeles õpetust antaks. Pirmassis, Palometsas ja Molomas on küll semstwo koolid, kuid igal pool on kooliõpetaja umbwenelane. Oparinos, eestlaste keskkohas, ei ole muud kui wäike Wene kirikukool. Praegu on kõigil asundustel ühine püüd igale koolile teist õpejõudu juurde saada, kes usuõpetuses ja Eesti keeles õpetust annaks. Et Oparinot enne 1918. aastat semstwo koolide wõrku ei saa wõtta, andis rahwakoolide inspektor nõu erakooli käima panna. On loota, et köster Meier sellega alguse teeb ja kooli awab.

Seltsielu poolest ei ole lugu ka parem. Seltsid ja seltsimajad puuduwad täiesti. Oparinos on küll nõu lähemas tulewikus põllumeesteseltsi maja ja näituse hooneid ehitama hakata, aga teadmata on, millal see soow täide läheb.

Puudusi on igatahes palju, liig palju ja tööd rohkesti, enne kui need asundused teistele järele jõuawad. Kuid nendel on kindel ja hää tulewik. On loota, et mõne aasta pärast Oparinost Nikolski kaudu raudtee Sharja jaama ehitatakse, just Eesti asundustest läbi. Plaan on walmis, selle läbiwiimine wõib aga aega wõtta. Siis tõuseb asunduste wäärtus mitmekümne wõrra. Ka ei ole siis enam tarwis halastamata kombel kõige paremat metsa häwitada, nagu seda praegu siin igal pool tehakse sel ajal, kus puusüld Petrogradis üle 30 rubla ja Kaukasias üle 100 rubla maksab.

Üleüldine mulje Wologda eestlastest.

Kas on Wologda eestlastel ka tulewikku ja kas maksab teistel veel siia tulla? Omalt poolt wastaksin selle küsimise pääle jaatawalt. Esialgu on asuniku elu küll tõesti väga raske. Kujutage endile ette: Kodumaalt tuleb kehwa asuja. Suurem hulk kraami, nii palju kui teda kellelgi oli, tehti rahaks, sest palju sa ikka kaasa saad wõtta. Uues kohas antakse sulle 20—30 dessatini paksu läbi-pääsemata metsa kätte. Ei ole siin ühtki urtsikut ega onni, kus ulualust leiad. Lähed Wene külasse elama, muretsed omale tarwiliku inwentari põlluharimi-seks, ehitad urtsiku üles ja hakkad metsa häwitama ning maad põlluks muutma. Esimesel aastal ei saa sa muidugi mingit saaki, pead päätoiduse kõrwalt muretsema: olgu tagawara-kapitalist, olgu wälise tööga raudteel wõi Wene külades. Alles teisel sügisel wõib uuest põllumaast saaki saada, kui külm teda ära ei wõta, mis õnnetust Oparino ümbruses tihti ette tuleb. Asuni-ku päämure on, kuidas wõimalikult rohkem metsa häwitada ja põllumaad juurde saada. Seitsme-aastase wisa ja waewarikka töö järele on siin suuremal hulgal kaunis kenad hooned ja 5—10 tiinu ümber ehk ka enam põllumaad, ka heinamaad oma jagu, mille puhastamine jällegi suurt tööd ja waewa on nõud-nud.

Wenelaste arwates pidid eestlased siin veel waesemaks jääma, kui nad tulles olid ja warsti kodumaale tagasi minema. Aga wale! Nüüd waatawad nad imestades eestlase pääle, kel oma kodu üles on ehitatud ja kes leiba naabrile-gi laenata saab. Põlluharimises on wenelased eestlaste käest mitmes asjas õpetust wõtnud, paremaid põllutööriistu muretsenud ja maad paremini hari-ma hakanud.

Aga et maa siin odaw, põld kaunis hästi wilja annab, kliima kodumaa omast mitte palju halwem ei ole, raudteega ja laewaga (Arhangelski) kergesti põllu-saadusi wõib wälja saata ja pääasi, eestlasi suurel arwul ühes ringkonnas on, siis wõib julgesti ütelda, et Wologda asundustel hää tulewik on. Ma ei wõi wäljarändamist hääks kiita. Kui aga tingimata wälja rändama peab ja sellest mööda ei pääse, siis katsutagu ikka sinna elama minna, kus wanad ja jõukad asundused ees on, mitte milgi tingimusel aga üksikult laiali. Pärast sõda an-takse siin jällegi uutele asunikkudele maad.

Suured ülesanded ja raske töö seisab Wologda eestlastel ees. Tarwis on oma kogudust ja koolisid asutada, põllumeesteseltsi maja ja näituse hooneid ehi-tada, paar seltsi elule kutsuda, laulu- ja pasunakoori asutada jne. Kõik see nõuab suurt ja rasket tööd, kuna asunikudel oma kodu korraldamisega ja igapäewase leiwa saamisegagi isegi juba rohkesti waewa ja muret on.

Aga loodame, et asunikka ka siin nende wisa ja wäsimata püüd edasi wiib.

Teistest põhjapoolistest Eesti asundustest.

Kostroma ja Jaroslawi kubermangus on mitmel pool rohkesti eestlasi. Neid elab sääli: 1) Ljubimi kreisis, Pretshistowa (Пречистова) jaama lähedal 50 pe-ret, 2) Danilowo kreisis Kreppenbachis 25—30 peret, 3) Uglitshi kreisis — Большое Село — 100 hinge. 4) Romano-Borissoglebi linnas 100 hinge, 5) Ki-

neshma kr. — Prudowka külas 15 peret (?). Siis weel Antropowi jaama lähedal umbes 20 peret, ja Jaroslawi ning Rõbinski linnas. Need asundused aga on kõik wäiksed, üksteisest kaugel, nõnda et nad hariduse alal suuremat ära ei saa teha.

Kamenka asundus

Jaroslawi kubermangus. Kongora sadamast 12 wersta, Sheksna jõe ääres, 80 wersta Rõbinskist ja 216 wersta Tsherepowetsi linnast eemal on Kamenka Eesti asundus. Siin elab 21 perekonda eestlasi, kes 26 aasta eest Wõrumaalt tulnud, tüki maad ostnud ja siia elama jäänud. Maapind on rahuloldaw, ka metsa on rohkesti, ja asunikud on kaunis kenasti elama hakanud. Neil on oma koolimaja, semstwokool, kus seni ikka oma köster-kooliõpetaja töötanud. Jumalateenistusel kandis laulukoor köster-kooliõpetaja hr. Normanni juhatusel paar laulu ette. Halb lugu on see, et asundus muust ilmast kaunis kaugel ja lahus on. Talwel on raske, kewadel ja sügisel koguni wõimata siit wälja pääseda. Teed on ütle mata halwad, hoia et sa pori sisse ära ei upu. Kahju, et eestlasi siin nii wähe elab. Loodame, et neil siiski korda läheb ühisel jõul ja nõul üleüldiseid asju ette wõtta ja seltsielu edendada.

Kaukasia Eesti asundustest.

Kaukasia ja Krimmi asunduste üle ilmus minewal aastal „Wirmalises” pikem kirjeldus. Et see igal lugejal käepärast ei ole ja asunduste nimed meeles ei seisa, waheajal nii mõnigi muudatus on sündinud, lubatagu weel kord Kaukasia asundused nimepidi ette tuua.

Kaukasia on 12 ilusat ja hästi korraldatud Eesti asundust. Need on:

1) **Eesti Haginsk**, Stawropoli kub., 60 wersta Torgowaja jaamast, 600 hinge, 1868. a. asutatud, maad umbes 40 ruutwersta. See on üks kõige enam korraldatud Eesti asundus ja näeb wälja nagu wäike linnake. Asundusel on oma kirik, 2-klassiline kool (otsuseks on tehtud paremat, 25-tuhande rublalist koolimaja ehitada, otsuse läbiwiimine wõtab sõja pärast mõni aasta aega), lihtne sawist ehitatud (päikse käes kuiwatatud sawikiwidest), aga õige aja- ja otsarbekohane rahwamaja, rahwaaed, laulu- ja pasunakoor, welsker ja 1916. aastast saadik ka postkontor. Wiimase ülespidamise hääks maksab asundus 8 aastat järgemööda üle tuhande rubla. See summa juba näitab, et asunikudel waraline järg hää on, ja pääasi, arusaamine ei puudu kulturaliste püüete jaoks.

Postimees (nr. 204), 7. september 1916, lk. 2

III.

2) **Allmäe** (Подгорное), Stawropoli kub., 7 wersta Kiani (enne Барсуки) jaamast, 1300 hinge, maad 6000 dessatini. See on kõige suurem asundus üleüld-

se, ka jõukuse poolest ei jää ta teistest taha. Asundusel on oma kirik, ilus kiwist koolimaja, kus 3 õpejõudu töötavad ja 1916. aastast saadik oma postkontor (Подгорное, Ставроп. губ.) Seltsielu aga ei taha hästi edeneda. Omal ajal töötas põllumeesteselts ja pasunakoor, mõlemad on nüüd hingusele läinud. Kredit- ja kaubatarwitajate-ühisus töötavad aga rahuloldawalt. Seltsielu edendamises on agarad kooliõpetajad Rehtlane ja Kresla rohkesti waewa näinud. Nende algatusel kawatsetakse nüüd hariduseseltsi elule kutsuda ja seltsimaja ehitada, mis 25.000 rbl. maksma läheks ja kus kreditühisus, kaubatarwitajate ühisus ning muud seltskondlised asutused aset leiaksid. See annaks seltsielule hoogu. Praegu otsivad inimesed sündsate ruumide puudusel mujalt lõbu ja see ei tule asunikkudele mitte kasuks. Külal on 70 perekonda oma, väljamõõdetud krundi peale elama asunud. Nad olla 3 aasta jooksul väga tublisti majandusliselt edenenud.

3) **Liwonias**, 25 wersta Owetshka jaamast, ehk 40 wersta Armawiri linnast, Kubani maakonnas 1874. a. asutatud, 600 hinge, maad 2412 tiinu, selle hulgas 800 tiinu karjamaad. Asundusel on oma kirik, rahwaaed ja ilus kiwist koolimaja, kus 2 õpejõudu alaliselt töötavad. Praegu elab siin tuntud asunduste tegelane S. Sommer ja walmistab ärksamate asunikkude lapsi gümnasiumi wastu. Tema „eragümnasium” teeb küll hää eduga tööd, siiski tuleb soowida, et S. Sommer warsti meile lähemale koliks ja suurema töö kallale asuks. Liwonias on palju wiljapuuaeda. Küla tänawad on laiad ja sirged, nagu uuema aja linnas. Suurt kurwastust tuntakse agara asuniku Soobiku surmast, kes kurja käe läbi surma sai (wargad lasksid ta püssiga maha, kui ta neid parajasti warguse päält tabas). See oli wäsimata edasipüüdja ja edumeelne mees, kes kõige suurema wiljapuuaias terwes külas, mitu sada mesipuud ja eeskujuliku talu oma lastele jättis. — Mis pidude ja kõneõhtute toimepanemise lubasse puutub, siis walitseb siin Liwonias (käib kasakate piirkonda) niisugune wabadus, mida kusagil mujal ei tunta. Külawanem on terve walitsuse wõimu asemik, kelle käes politsei ja mitu teist wõimu. Nii ei ole pääle külawanema siin mitte kellegi teise wõimukandjaga tegemist, kui tahad pidu õhtut ehk muud sarnast toime panna. Ka ei ole tarwis kellelegi mingisugust margimaksu maksta. — Et praegu Liwonias külawanemaks tubli seltskonna tegelane ja edumeelne mees, siis on siin kerge seltskonnatööd teha.

4) **Eesti-Maruha**, 120 wersta Newinomõskaja jaamast ja 70 w. Batalpashinskist Elbrussi poole, Maruha jõe ääres, Kubani maakonnas, umbes 200 hinge ehk 40 peret, 1872. a. asutatud, maad 650 tiinu. Külal on oma kooli- ja palwemaja.

5) **Hussõ-Kardonik** ehk Sori-küla, 7 wersta Maruhast ja niisama palju Newinomõskaja jaamast, 200 hinge ehk 46 peret, 1873. a. asutatud, kroonumaad 860 tiinu.

Külal on oma koolimaja ja külawalitsuse hoone. Mõlemad need külad on liig kaugel raudteest; warsti aga ehitatakse uus raudtee Newinomõskajast Tiberdasse, mägestikku, ja siis saawad need asundused 90 wersta raudteele lähemale. Need külad on küll looduse poolest ilusas kohas, ei mõistnud aga omal ajal rohkem maad muretseda, kui seda saada oli, sellepärast ei ole nad ka nii jõukad. Ka on neile rööw rahwad, kabardinlased, palju paha teinud.

6) **Punaselageda** (Эсто-Садокъ), 50 wersta Adleri sadamast, Mustamere kubernangus, 1886. a. asutatud, 36 peret ehk 210 hinge. Külal on oma kooli-, rahwa- ja külawalitsuse maja. Küla on kõrgete mägede wahel kui aias, wäga ilusas kohas, ja tee Punaselagedale kõrget Msõmta jõe kallast mööda lööb oma looduse-ilu poolest kõik teised üle, ka kuulsa Sõjawäe-Gruusia tee. Punaselageda mehed on tublid jahimehed.

Postimees (nr. 205), 8. september 1916, lk. 1

IV.

7) **Salme**, 10 wersta Adlerist (Suhumi poole minnes), suure maantee ääres, mis Mustamere äärt mööda Noworossiskist Suhumi läheb, 1884. a. asutatud, umbes 250 hinge, maad ligi 1200 tiinu. Külal on oma kooli- ja rahwamaja, ka külawalitsuse hoone, wiimane ühine Sulewi asundusega.

8) **Sulew**, ligi 10 wersta Salme külast üles mägede poole minnes, 1884. a. asutatud, 50 peret ehk 250 hinge, maad 1200 tiinu. Külal on oma kooli- ja rahwamaja, laulu- ja pasunakoor. Sulew on praegu kõige ilusam Eesti asundus üleüldse. Wankriga on sinna liig raske juurde pääseda, mine jala ehk sõida ratsa.

9) **Alam-Linda** (ehk Kummi küla), 10 wersta Suhumi linnast, 45 peret ehk umbes 250 hinge, 1884. a. asutatud, maad 450 tiinu. Külal on oma kooli- ja palwemaja, lauluselts „Koidula” ja laulukoor.

10) **Ülem-Linda**, 7 wersta Alam-Lindast ja niisama palju Suhumi linnast, 1884. a. asutatud, 45 peret ehk 250 hinge, maad 450 tiinu. Külal on oma kooli- ja palwemaja (uus, ilus ja ruumikas koolimaja on weel ehitusel), laulu- ja mänguselts, laulu- ja wiulikoor. Külawalitsuse ja rahwamaja on Alam- ja Ülem-Lindal ühine.

Pääsissetuleku hallikaks on siin kari ja wiljapuu aiad, Põhja-Kaukasias aga põld. Ka tubakat hakatakse wiimasel ajal kaswatama, sest see annab kõige paremat sissetulekut — 500—1000 rubla dessatini päält, kui wähegi õnnestab. Nõuab aga suurt hoolt ja asjatundmist, millega asunikud seni weel harjunud pole.

11) **Estonia**, 22 wersta Suhumist (Tiflisi poole minnes), 1881. a. asutatud, üle 400 hinge, maad umbes 1000 tiinu. Külal on 2-klassiline koolimaja, ühes ka palwemaja, külawalitsuse- ja rahwamaja. Hariduseselts on asumisel.

Kuues wiimases Eesti asunduses ei ole talud mitte nii üksteise lähedal nagu mujal, waid tükk maad üksteisest eemal, oma krundi pääl. Need asundused näewad wälja nagu suured lilleaiad, ja wähe leiad niisugust looduse ilu ja mitmekesidust kui siin, kus linnas palmid, oleandrid, tsüpressid ja teised lõunamaa puud kaswawad, aias ja õue ümber wiinapuud, kirsid, aprikosid, persikud ja ploomid rohket saaki töotawad, kaugemal lumemäed walendawad ning mäed ja orud igalpool sulle ilusat waadet pakuwad.

12) **Uus-Estonia**, 4 wersta Karsi linnast, kõige lõunapoolsem Eesti asundus Wenemaal, 1886. a. asutatud, umbes 300 hinge. Külal on oma koolimaja 2 klassi-toaga ja ruumidega kahe kooliõpetaja jaoks, ning palwemaja, mõlemad ühe katuse all. Eestlased elawad siin „nagu mütaid maa all”. Elumajad on madalad, mullast ehk kiwist, neljanurgelised ja tasased nagu hallid kastid. Katus ja lagi on siinpool ikka ühes. Alles poole wersta kauguselt hakab silm seletama, et siin küla on. Küla wälimus on õudne ja waene; puud siin hästi ei kaswa. Aga ilus puhtus, kord, ja lihtne, kuid siiski õige maitserikas sisseseade tubades, ja kaugemal walendawad lumemäed — see wähendab tublisti õudset tundmust ja teeb oleku koguni armsaks. Eestlased on kõige kulturalisem element siin ja wõiwad naabritele pea igas asjas eeskujuks olla. Et Uue-Estonia maa kindluse piirkonnas on ja sõda siin lähedal, on majapidamine tublisti lonkama lõõnud. Ka hulka maad on kindluse alla tagasi wõetud.

Kaukasia mitmekesine ja suurepäraline loodus pakub pea iga wersta pääl ikka midagi uut, algupäralist ja huwitawat. Reisija ei jõua küllalt waadata, küsida ja uurida. Siin leiad kõige paremini korraldatud kohte, aga ka küllalt koguni metsikuid nurkasid, kuhu kultura ja uuema aja haridus weel ei ole ulatanud. Kes tahab midagi paremat, ilusamat ja algupäralisemat waadata, peab raudteest ja sadamatest kaugemale mägedesse minema, olgu jala ehk ratsa. Raudteel sõites ei näe õieti midagi, arwamata rohke on kohtade arw, mida reisijal maksab waadata. Kõige rohkem huwitust pakuwad Sõjawäe Gruusia tee (200 wersta pikk, Wladikawkasist Tiflisi, kus alguses ilusat lõunamaa loodust näed ja aiawilja saad, kõige kõrgemal kohal aga lund sajab ja kasuka pead selga ajama), Sõjawäe Ossetini tee — Wladikawkasist Kutaisini, Sõjawäe Suhumi tee, Tiberdast Suhumi, tee Punaselagedalt üle mägede Maruha külasse, Mustamere rand, Dagestan jne.

Karsi ümbrus. Koht, mis looduse-ilu poolest küll esimeses reas ei seisa, ei ole (teekond raudteega Tiflisist sinna üks toredamatest), aga siiski väga õpetlik ja huwitaw, on Karsi ümbrus. Siin wõid sa Aasiat sõna tõsisemas mõttes näha. Ja nagu siin elu tuhande aasta eest oli, nii on ta pääjoontes ka praegugi. Karsi ümbruses leiab armeenlaste, greeklaste, türklaste ja kurdlaste külasid. Ehk küll esimesed ristiusku, teised Muhamedi usku, on nende eluwiisid, pruugid ja kombed pääjoontes ühetaolised, nagu oleksid nad kõik ühe weega ristitud. Ka wälimuse poolest ei lähe nad wõõra silmis üksteisest lahku. Alles harjunud silm saab wahet teha kurdi ja greeklase, türklase ja armenlase wahel. Üllatuseks wõõrale on kõige päält see, et muististe tarkade ja kuulsate greeklaste järeltulejad siin oma kulturalise järje poolest teistest taga on. Alles uue ajal hakkawad greeklased oma jaoks eratuba ehitama ja aknaid seinasse. Leidub weel rohkesti majasid, kus aken ülewal laes, nagu kartuli koopal (lagi ja katus on lõuna pool ja enamasti ikka ühes), wäike ruut ees ehk tihti klaasi asemel raswaga määratud paber. Maja näib õige algupärane: kõik tarwilised ruumid on ühe katuse all, ja ainult üks sissekäigu koht inimeste ja loomade jaoks. Wöörusest wiiwad ukseid mitmesugustesse eraruumidesse. Põranda sees on auk, see on ahi ja toidukeetmise koht, — seinte ääres on lai aseistmise, magamise ja söömise jaoks. Tooli ja laua pääle ei armastata raha

kulutada, neid siin ei leia. Paar katalt, kaussi, kruusi ja weel mõni riist — see on kõik majakraam. Waesus ja mustus wahiwad igalt poolt wastu. Külmal ajal (Karsi ümbrus on kõrge, siin kestab talw mitu kuud) täidawad ahju aset loomad, nii imelik kui see ka on. Elatakse loomadega ühes ruumis, loomad all pool ja ise wähe kõrgemal, wäike aed wahel, et loomad ei tülitaks. Nõnda on lugu greeklaste, armenlaste ja teistega. Kõige mustemalt, harilikult ikka loomadega koos, elawad kurdlast, need kuulsad rööwliid, kelle hulgas küllalt neid leidub, kes paari kopika pärast walmis inimest ära tapma. Kes nende toitu tahab süüa, sellel peab õige hää süda olema. Sauna ei tunta, pesemise ja pesu wahetamisega ei armastata ennast waewata. Sellepärast on inimestel alaline sõda walgete pisielukatega, kellel siin hääd elutingimised.

Peab otse imestama, kui wähega inimene wõib leppida ja läbi saada. Wähe oma tehtud juustu, maisist leiba ja iseäralist kõrdi moodi toitu, kuiwatatud hapupiimast ja maisi jahust palawas wees — see on igapäewane toit. Liha saab siin harwa. Ka riide poolest ei ole lugu parem. Tõendatakse, et mõnel omajagu ehteid ja „pühapäewa” ülikond olewat. Minu silma seda ei puutunud. Igapäewased ülikonnad on kurdidel sarnased, et wõimatu on öelda, mis wärwi nad uuest pärast on olnud.

Kõige parema otsuse annawad eestlased türklaste kohta, kes õige lahked ja sõbralikud wõõraste wastu, kõige halwema aga kurdide ja armenlaste kohta. Kulub hulk aega ära, enne kui nendest kultura inimesed saawad. Lugemise ja kirjutamise kunsti mõistawad ainult mõned üksikud.

Kaukasia Eesti asunikudest üleüldse.

Pärisrahwaste kõrwal elawad Eesti asunikud nagu mõisnikud. Siin tunned enese päris kodumaal olewat, ei tule meeldegi, et kaugel wõõrsil wiibid.

Kõik räägiwad puhast kirjakeelt, Wõru murret siin ei kuule. Wäga rõõmustaw, et asunikud seltsielu ja koolide eest rohkesti hoolt kannawad. 12 asunduse pääle tuleb 9 rahwamaja ja 15 mitmesugust seltsi wõi ühisust. Kooli asjus ei ole asunikud kidsid olnud, millest Allmäe, Liwonia, Uue-Estonia ja Estonia ruumikad koolimajad tunnistust annawad. Ka usu elu jätab hää mulje. Siin ei leia usumäratsejaid, pääle mõne üksiku. Kooliõpetajad peawad palwetunda, ja kiriku wastu ei olda leige.

Suureks edusammuks tuleb igatahes oma koguduse asutamist pidada. Nagu teada, on Kaukasia asundused laiali pillatud 6 Saksa õpetaja all. Nüüd on otuseks tehtud oma kogudust asutada. Õpetaja asupaik oleks Suhumi linnas, mille lähedal rohkesti Eesti asundusi ja tema alla käiksid kõik Kaukasia eestlased. Sõita tuleks õpetajal küll rohkesti, aga et warsti raudteega igale poole pääseb ja Kaukasia tore loodus reisi mitte nii igawaks ei tee kui Siberis, ei wõi reis liig raskeks minna. Igatahes on säääl lähedam, parem ja huwitawam elada ja töötada kui Siberis ehk Saaremaal.

Kui elu ja olu Kaukasia Eesti asundustes senises sihis edasi läheb, siis ei ole ialgi nende asunikude kadumaminemist Eesti rahwale karta. Kaukacias on Greeka asundusi, kes juba enne Kristuse sündimist sinna asunud, aga Greeka

iselaadi ja keele on nad siamaani alal hoidnud. Ei ole karta, et meie sugurahwaga sääl lugu teisiti läheb. Tähtsamateks teguriteks on siin 3 asja: oma kirik, kool ja seltsid.

Hää oleks, kui Krimmi eestlasi wõiks Kaukasias omadega ühe Eesti koguduse alla ühendada, siis oleks lõunapooliste eestlaste wahel rohkem sidet ja ühendust. Üle jõu ei käiks õpetajal mitte Suhumist 1—2 korda laewaga Krimmis käia. Mis aga meie Krimmi sugurahwasse puutub, siis näib, nagu tahaksid Kaukasias eestlased nendest wägisi ette jõuda.

Lõpuks olgu weel rõõmustawa nähtuse pääle tähendada: Kaukasias ja osalt Krimmis on paljudel soow vähemalt kord elus kodumaal käia ja siin mõni aeg wiibida. Mitmed on oma soowi teoks teinud, leidku nad rohkesti järeltegijaid. Nii mõnigi tahab oma lapsi kodumaale kooli saata. Niisugust püüet tuleb südamest terwitada.

Ajakirjandust ja raamatuid loetakse rohkesti ja raske on talu wõi maja leida, kus ühtegi ajalehte ei loeta. Mitmed nurisewad, et kodumaa wähe oma asundustest hoolib. Nurin on teatud mõõdul küll õige, aga mis suudab õieti kodumaa oma poegadele ja tütardele, kes kaugele lennanud, pääle waimu wara weel pakkuda. Teie, asunikud, elate igatahes lahedamates ja paremates oludes kui meie. Teil ei ole tarwis mitme tule wahel wõidelda, ega nii rasket maksukoormat kanda. Ainelist abi ja toetust meil pakkuda ei ole.

Tarwitage ka edaspidi sedagi pisut waimuwara, mis meil anda, jääge ikka kodumaaga ühendusesse. Terwitusi teile!

A. Nigol

Helsingis, 18. (31.) augustil 1916 aastal